

PROF. DR. HAMİD ALGAR İLE RÖPORTAJ [07.07.2005]

Röportaj Heyeti (R): Öncelikle size yaptığımız röportaj teklifini kabul ettiğinizi için teşekkür ederiz. Sizinle yaptığımız bu röportajı "Tasavvuf" dergisinde yayınlayıp sizin gibi değerli hocalarımızın tecrübelerini gençlere aktarmayı planlıyoruz.

Prof. Hamid Algar (H): Ben teşekkür ederim.

R: Hocam! Bize hayatınızdan bahsedebilir misiniz?

H: Ben 1940 yılında İngiltere'nin küçük bir kasabasında doğdum. Ailem normal bir İngiliz ailesiydi yani ismen Hıristiyan'dı ama dinle fazla ilgili değillerdi. Lise tahsilimi Londra'da yaptım. Liseyi bitirdikten sonra Cambridge Üniversitesi'nde üç yıl Arap Fars filolojisi bölümünü okudum. Tabii sadece diller değil aynı zamanda az da olsa İslâmî edebiyatla, başta Kur'ân-ı Kerim olmak üzere ilgilendim, okudum. 1959 senesinde ilk defa Ortadoğu'ya yani İslam alemine gittim. Önce İstanbul'a geldim. Haydar Paşa garından trene binip Erzurum'a, oradan Tahran'a, Tahran'dan da Isfahan'a kadar gittim. Yani uzun, yorucu, sadece gençlikle olabilecek bir yolculuk idi.

1961 senesinde Cambridge Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra doktora yapmak niyetiyle Tahran Üniversitesi'ne gittim. Fakat o yıllarda Şah rejiminin aleyhine gösteriler oldu, üniversite uzun süre kapalı kaldı. Doktoraya başlayamadım. Ben de fırsattan istifade edip az çok tüm İran'ı ve komşu ülkeleri gezdim. Afganistan, Pakistan ve Hindistan'a da gittim. Benim için çok iyi bir tecrübeydi. Sınıflarda oturmaktan daha faydalı olduğu kanaatindeyim. Şunu da söyleyeyim;

Cambridge’de yüksek tahsilimin ikinci senesindeyken ihtidâ ettim, Müslüman oldum. Dolayısıyla İslam alemine tekrar gittiğimde her şeye yepyeni bir gözle baktım. İster İran’da, ister Türkiye’de ya da başka yerlerde ümmetimizin bütün kesimlerinden manevî olarak istifade ettim. 1962 de İran’dan İngiltere’ye döndüm. Kısa süre İngiltere’de kaldıktan sonra Türkçe’ mi ilerletmek için İstanbul’a geldim. Bir yıl orada kaldım. İstanbul’da İngilizce öğretmenliği yaptım. Nihayet 1963 yılında Cambridge Üniversitesi’ne dönüp doktora tezime başladım. Tezimin konusu ise Kaçarlar döneminde, meşrutiyet inkılâbına kadar İran’da din alimlerinin etkisi idi. Sonra bu çalışma önce İngilizce olarak, sonra da bazı ilâvelerle Farsça olarak kitap şeklinde yayınlandı.

Gördüğünüz gibi çoğunlukla İran ve kültürü üzerinde çalıştım. Sonra 1965 yılında Amerika’ya geçtim. Orada, California Üniversitesi’nde assistant professor (yardımcı doçent) olarak çalışmaya başladım. Amerika’ya gitmemin nedeni Amerika’ya âşık olmam değildi. İngiltere’deki okullarda kadro bulamadığım için buraya geldim. Berkeley’den kabul aldım ve göreve başladım. Aslında niyetim devamlı kalmak ta değildi. Ama kismet böyleymiş. 40 yıldır California Üniversitesi’nde Farsça ve İslâmî araştırmalar profesörüyüm. Eşimle de burada tanıştım. Kendisi de Türk’tür. Şu anda bu üniversitede Türkçe okutmanlığı yapıyor. Eşimin ilk evliliğinden iki oğlu var. Bizim bir oğlumuz var, Selim adında, New York’ta gazetecilik yapıyor.

R: Hocam özür dilerim, soyadınızın bir anlamı var mı?

H: Evet, ben de Müslüman olunca ilk adımları değiştirdim, ama soyadımın manasını araştırınca doğrusu çok beğendim ve değiştirmek istemedim. “Algar” eski İngilizce’de “kahraman” anlamına geliyor.

R: Sizi genelde tasavvuf, özelde Nakşebendîlik araştırmalarına sevk eden sebepler nelerdir?

H: Asıl sebeplerden biri, hem ilmî, hem manevî ufuklarımın İran’la mahdûd kalmasını istemememdi. Nakşebendîlik tüm İslâm âleminde yaygın bir tarikat ve yalnız tarihte değil şimdi de mâneviyat alanında, kültür alanında, siyaset alanında önemli bir rolü var. En önemli özelliklerinden biride bence şeriat ve tarikat alanında tam bir müvâzene içinde olmasıdır. Tüm tarikatlarda bu vardır ama Nakşebendîliğin bu konuda daha başarılı olmasıdır. Bir de ben gençken seyahat etmeyi çok severdim. Nakşebendîlik araştırmalarında bunun için iyi bir bahâneydi.

Bosna'dan Malezya'ya kadar tüm İslam alemini gezmek nasip oldu.

R: Doktora tezinizin Nakşbendilik'le hiç ilgisi yoktu değil mi ?

H: Yoktu evet.

R: Yani o zamandan başlayan bir merak değil bu herhalde.

H: Yok, daha sonra başladı. Aynı zamanda söyleyeyim, İran'la Şiîlikle ilişkimi manevî ve ilmî olarak kesmiş değilim. O sahada da çalışmalarım var ve devam edecek inşallah.

R: Sûfîler tarihte İslam kültürüne neler katmışlardır ve günümüz insanına neler verebilirler?

H: En önemlisi, tasavvuf, Peygamber Efendimiz'in sünnetine bağlı kalmanın en pratik yoludur. Bir çok Müslüman bir asil tarîkate girmeyi bu yolda pratik bulmuşlardır. Böylece sûfîler asr-ı saâdetten günümüze bir devamlılık sağlamışlardır.

R: Hocam! Fıkıh ve akâid kitapları kural, kâide, hüküm, fetvâ ağırlıklı, tasavvuf kitaplarında ise sevgi, muhabbet ve aşk gibi kavramlar daha çok. Belki de tasavvufun İslam toplumuna yaptığı en önemli katkı, bu maneviyat ve sevgi dozu olsa gerek?

H: Muhakkak. Yalnız bu sevgi sırf sözde kalan bir sevgi değil. Sûfîler, özellikle Nakşbendîler bununla beraber cihad etmeyi bilmişlerdir. Hala Kafkasya'da Çeçenistan'da bu sürüyor. Aslında sûfîlerin İslam'da katkılarının olmadığı bir yer yoktur. Bütün büyük sûfîler, İbn-i Arabî, İmâm-ı Rabbânî, Abdülkâdir Geylânî, bütün bu zâtlar hayatlarında ve eserlerinde İslamiyet'in bir yönüne yönelmiş değillerdir. İslamiyet'i bir bütün olarak ele almışlardır. Günümüz Müslümanlarını sûfîler kendi dilleriyle İslâm'a yeniden âşina kılabilirler, ama sûfî deyince dikkat etmek lazım. Çünkü gerçek sûfî olmayan ama sûfîyim diyen insanlar var. Demek istediğim, manevîyat tasavvufu sınırlı değildir. Sûfî olmayan çok büyük insanlar da vardır. Açıkçası İran'da devrimden hemen sonra İmam Humeyni ile görüştim, onu da sadece siyasî bir büyük olarak görmemek lazım, o da aslında büyük bir ârif-ti. İran'ın dışında Şiîlik dışında çok bilinmiyor. Halbuki insan onun karşısına çıktığı zaman insanın içine bir huzur gelir. Tıpkı iyi bir müreşid, iyi bir şeyh gibi.. Tabii ki Şiîlik de bir şeyhlik yok ve maneviyat başka bir yoldan intikal ediyor. Bir hayli şeyhle tanıştım ve sohbetlerinden istifade ettim, ama İmam Humeynî gibi biri ile tanışma nasibim olmadı. İslamiyet'in bütün boyutlarını kendi şahsında birleştiren

bir şahıstı. Maneviyat, siyâset ve fıkıh bilgileri ve ârifîti.

R: Eserleriniz, tercüme ve makâleleriniz hakkında bilgi verir misiniz?

H: Eserlerime gelince, bahsettiğim doktora tezi kitap olarak basıldı. Sonra "19 yy.'da İran'da Modernizm" adı altında (İngilizce) bir kitabım çıktı. Daha sonra, daha çok makalelerim çıktı. Bazı tercümelemlerim de var. Bir Kübrevî şeyhi olan Necmeddin Dâye-i Râzî'nin *Mirsâdü'l-ibâd* isimli Farsça eserini İngilizce'ye çevirdim. Bediüzzaman Said Nursî'den ve İmam Humeynî'den de birkaç tercüme yaptım. Makalelerim genellikle Nakşîlik üzerine oldu. Makalelerin bazıları Nakşîliğin genel tarihi hakkında, bazıları ise belli bazı şahıslar hakkında. Mesela Abdullah Nidâî Kâşgarî ve Kazanlı Şeyh Zeynullah Rasulev hakkında. Ayrıca Amerika'da çıkan Encyclopaedia Iranica ve Türkiye'de yayınlanan Diyanet İslâm Ansiklopedisi'nde yüzlerce ansiklopedi maddesi yazdım.

R: Bir kısım ansiklopedi maddelerinizi İran'daki ansiklopedilerde hattâ Urduca İslâm Ansiklopedisi'nde görüyoruz.

H: Bundan haberim yoktu. İzin almadan arkadaşlar basıyorlar sağ olsunlar.

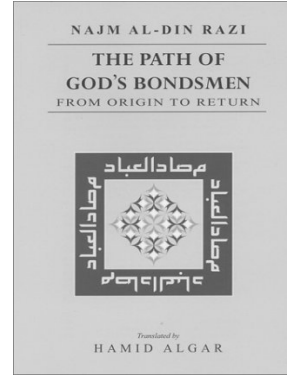
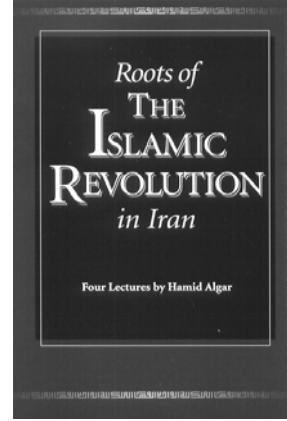
R: İran'da telif hakları yok, herkes her şeyi yayınlatabilir düşüncesi var.

H: Evet, hatta bazıları telif hakları meselesini İslam hukukuna ters buluyorlar.

R: Şu anda üzerinde çalıştığınız konular nelerdir?

H: Sibirya'da İslam tarihi konusunda uzun bir makale bitirmeye çalışıyorum. Bu konuyu seçmemin nedeni Bahaeddin Nakşibend Hazretlerinin 364 halifesini İslam'ı yaymak için Sibirya'ya gönderdiği şeklindeki rivâyet. Tabî bu bir menkıbe, ama her menkıbede olduğu gibi burada da tarihî gerçeklik payı var. Orada İslamiyet'i yaymaya çalışanların Nakşibendî değil Yesevî ve Kübrevîler olduğunu gördüm.

R: Hocam 1600'lü yıllarda Buhara'dan Sibirya'ya hoca gönderilmesini istiyorlar,

oradaki Han'da bir kısım Nakşebendiler gönderdi diye bir rivayet var, yani Bahaddin Nakşebend Hazretleri değil de ondan 150-200 yıl sonra olmuş bir olay gibi.

H: Az çok aynı neticeye vardım bende, yalnız Buhara hânından yardım istendi ama benim çalışmalarına göre giden şeyhlerin Nakşî değil Yesevi oldukları anlaşılıyor. İsimlerinin sonlarında "Ata" kelimesi geliyor. Bildiğiniz gibi 1585 yılında Sibiryâ hânlığı tarihe karışıyor, Ruslar işgal ediyor ve Ruslar'ın zorla Hıristiyanlaştırma çaba ve baskılarına rağmen İslamiyet devam ediyor.

Bir de İran'ın Taleş bölgesinde Gılân tarafındaki Nakşîlik üzerine bir makalem var. Orası enteresan bir bölge. Halkın ekseriyeti Şafî mezhebîndeler, etrafında Şîîler var ama nasıl olduysa orası Şafîî kalmış, Kürtler'in tesirinde bir bölge. Azerbaycan'dan akın akın tâcirler, işçiler geliyor, bölge dil bakımından Türkçeleşiyor, mezhep bakımından Şîîleşiyor, ama Nakşîlik hâlâ mevcut, tekkelerini ziyaret ettim. Ufak ama bence ilginç bir çalışma oldu. Fransa'da Thierry Zarcone'nin yayınladığı *Journal of the History of Sufism* isimli dergi'nin gelecek sayısında (5. ciltte) yayınlanacak.

Sibirya meselesi bittikten sonra mukayeseli bir çalışmaya başlamak istiyorum; Bosna ile Malezya'da Nakşîlik konusunu araştırmak istiyorum

R: Neden Bosna ve Malezya ?

H: Bunlar birbirinden çok uzak iki bölge ve oralarda halk kendine has bir İslam kültürü şekillendirmiş ve Bosna Osmanlı topraklarında olmasına rağmen kendine has gelenekleri var. Ben Nakşîlik araştırmalarımın ilk başladığım yıllarda 2-3 kere Bosna'ya gittim. Hatta Bosna'da Nakşîlik üzerine bir makalem yayınlanmıştı. Benim için enteresan bir gezi oldu. Sonra Bosna'da bilinen facia vaki oldu. 1996 senesinde tekrar gittim çok öğretici bir gezi oldu. Bazı eski arkadaşlarımı buldum, bazıları şehit olmuşlardı. Tekrar aynı tekkelere gittim, mesela Oklavak tekkesine gittim, Bosna'da kurulan 2. Nakşî tekkesidir. Harp sırasında Hırvatlar yerle bir etmişler, onunla yetinmeyerek tekkeyi kuran şeyhin kemiklerini çıkarmışlar, yakmışlar, mezar taşlarını kırmışlar ama yerli halk orayı yeniden inşâ etmeye başlamışlardı. 1999 senesinde çok şükür ki yeniden inşa işi epey ilerlemişti ve tekke hayatı yeniden başlamıştı.

R: Hırvatların kinlerinin altında Bosna'da İslamiyet'in yayılışında onları sebep olarak görmeleri mi var? Yani neden bu kadar kin acaba?

H: Bu güzel bir soru. Doğu Bosna tamamen Müslüman bir bölgeydi ama Sırp lar yıkılmadık tek bir cami, tek bir mezar taşı bırakmadılar. Yani Müslümanlar şiddet taraftarı olmakla suçlanırken Hıristiyanlar kendi dindaşlarının yaptıklarına biraz dikkat etseler iyi olur.

Evet Bosna'da başka tekkelere de gittim, benim için bilhassa enteresan olan harp sırasında dervişler özel bir birlik kurmuşlardı ve Nakşî şeyhlerinden biri bu grubun kumandanı olarak savaşmış ve hizmet görmüştü, ismi Bahaeddin Hacı Meyliç. Saray Bosna'da kaç yeni tekke açılmıştı ve bu tekkeye devam edenlerin çoğu genç nesildi. Bu sevindirici bir olay tabii. Yine enteresan bir özellik, devlet olarak İran'dan başka Bosnalılara yardım eden bir devlet olmadı. Dolayısıyla İranlılar seviliyor Bosna'da. İranlılar tekkelere de gidiyorlar.

R: Türkiye de gayri resmî yollarla yardım etti herhalde.

H: Olabilir, bir çoğu öyle.

H: Nakşîlik tarih boyunca Şîî düşmanı olarak biliniyor. Saray Bosna'daki tekke de hem Sünnî olan yerli halk, hem de Şîî olan İranlı devrim hafızları bir araya gelmişti, bir sentez oldu. Harpten sonraki gidişlerimde epey malzeme topladım kütüphanelerden. Mesela divanlar, ilahiler var, bunları toplamak nasip oldu.

Malezya'ya gelince oradaki Nakşîler de kendilerine has bazı gelenekler geliştirdiler. Onlar da "süluk" denilen bir nevi halvet yapıyorlar. Senede bir kaç defa oluyor. Halbuki bu halvet meselesi eski Nakşîler'de yok. Halvet der encümen diye bir prensip var. Malezya ve Endonezyalı Nakşîlerde bir nevi halvet var.

Bosna Nakşîleri sözde Müceddidî imişler, ama İmâm-ı Rabbânî'den haberleri yok. Mektûbât nedir bilinmiyor. Malezya Nakşîleri de Hâlidî imişler. Ama Mevlânâ Hâlidî-i Bağdâdî kimdir, ne yaptı, bilmiyorlar. sadece ismini biliyorlar. İşte bu şekilde mukayeseli bir çalışma yapmayı düşünüyorum.

R: Akademik seyahatleriniz hangi ülkelere oldu ?

H: Bosna'dan Malezya'ya kadar az çok bütün İslâm âlemini gezmek nasip oldu.

R: Özbekistan'a gidebildiniz mi?

H: Özbekistan'a gidecektim, vizemi ve biletimi almıştım, ama o 1984 yılı idi. Amerika'daki evim yandı. Onun için vazgeçmek zorunda kaldım. O zaman Londra'da idim, Amerika'ya gitmek zorunda kaldım.

R: Kaza sonucu mu yandı?

H: Kaza idi herhalde. Evde kiracılar oturuyorlardı ben eve gidene kadar onlar kaçmışlardı.

R: O yangında kütüphaneniz de zarar gördü mü ?

H: Evet maalesef. Ev sanat eseri değildi, yerine yaptırdığımız ev çok daha güzel oldu, ama işin acı tarafı kitaplarım, mikrofilmlerim, tuttuğum notlar, hepsi yandı. Basılı kitaplar tekrar bulunabilir, ama Türkiye, Afganistan ve Pakistan gibi ülkelerden temin ettiğim bütün mikrofilmler ve tuttuğum notlar da yandı. İki sene Süleymaniye Kütüphanesi'nde çalışmışım. Orada elimle tuttuğum notlar yandı.

R: Bu yangın sonraki çalışma hayatınızı nasıl etkiledi, nasıl koruma tedbirleri almanıza neden oldu?

H: Ondan sonra evimi kiraya vermedim, zaten sonra bilgisayar icad edildi, bilgisayarda sakladım.

Benim asıl gâyem yangından önce, Necdet bey gibi, Nakşîlik tarihini yazmaktı. Ama yangından sonra bu gayemden vazgeçtim. Artık bölgesel olarak yazmaya karar verdim. Yangının çalışmalarına en büyük etkisi bu oldu. Bir de İmam Humeynî ile görüşmüştüm, not tutmuş ve kayıt yapmışım, onun kayıtları yandı. İran'da sonradan şehit olan bir kaç kişi ile görüşmelerim vardı onlar yandı. Benim için en büyük kayıplar bunlar oldu.

R: Hocam! Sizin İran'la ilgili yoğun bir bilgi birikiminiz var. İranlılar tasavvufa "irfan" diye bakıyorlar, bunu değerlendirir misiniz, bize İranlıların tasavvufa nasıl baktıklarını anlatır mısınız? Sünnî tasavvufla mukayesesini yapabilir misiniz?

H: İçerik bakımından az çok birdir diyebiliriz. Yalnız irfan denilen ilimde Ehli Beyt imamlarının sözlerine daha çok önem verilir, şeyh - mürid meselesi irfanda pek yok, tekke müessesesi de yok irfanda, ama aynı zamanda Şîî tarikatlar da var. Ancak ulemâ tarafından pek hoş görülüyor. Bence haklılar da, Meselâ Ni'metullâhîler. Belki Sünnî bir tarikat olarak başladı, sonradan Şîîleşti, daha da önemlisi 20.yy'da epey bozuldu. Ve tarikatın şeyhi Dr. Cevâd Nurbahş şah rejimine çok yakındı.

R: Ama güzel kitaplar neşretti, Şâh Ni'metullâh'ın eserleri gibi.

H: Evet ama eser neşretmek başka, şeyhlik başka. El-Cezîre televizyonu bugünkü İslâm dünyasında tasavvuf hakkında bir program yaptı, izlemenizi öneririm. Tüm İslam ülkelerini gezmişler, Türkiye'ye de gelmişler, Londra'da Nurbahş'la

konuşmuşlar, orada Nurbahş diyor ki: Tasavvufun İslamiyet'le ilgisi yoktur, zaten İslamiyet nedir ki, şu pis Arapların çıkardığı bir şeydir, diyor, bunları söylerken eliyle bir köpeği okşuyor!

R: Nakşibendîlik'le ilgili akademik çalışmalar yapacak bir cemiyetin kurulması konusunda ne düşünüyorsunuz ?

H: Bu iyi bir fikir bence, hatta Amerika'da Pakistanlı bir zat böyle bir teşebbüste bulundu, Naqshbandi Foundation for Islamic Education. Ama akademik bir yayın yapmıyorlar. Tabii akademik bir konferans ve dergi olabilir. Hatta Amerika'da "Nakşîlik tarihi" üzerinde uluslararası bir konferans yaptırmak fikri aklımda var.

R: Lahor'da Havza-i Nakşbendiyye isminde bir merkez kurulmuş. Nakşibendîlik hakkındaki yazma ve nâdir eserleri toplamak ve önemlilerini yayınlamak gibi düşünceleri var, ama başarılı ve devamlı olabilir mi zaman gösterecek.

H: Mühim olan bir cemiyeti kurmak değil, kurduktan sonra devam ettirmektir.

R: Çalıştığınız University of California'da sizin danışmanlığınızda yapılan tezlerden bazıları nelerdir?

H: Kenz-i Mahfî hadîsinin Farsça tasavvufî eserlerdeki yeri hakkında İranlı bir öğrencim tez yapıyor. Yine İranlı olan bir öğrencim Feyz-i Kâşânî'nin eserlerini inceliyor. Onun en önemli eseri İmâm-ı Gazâlî'nin *İhyâü ulumiddîn* isimli eserinin özeti. Burada Ehli Sünnet'in kabul ettiği hadislerin yerine Şii hadislerini koyarak, bazı konuları kısaltarak yeni bir kitap yazmıştır. Ayrıca İbnü'l-Arabî'nin bazı eserlerini şerh etmiştir. Şunu da söylemek gerekir ki, İbnü'l-Arabî Şîî dünyasında tesiri çok olan bir zât. İmam Humeynî de İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsu'l-hikem*'ine ta'lîkât yazmıştır. Son olarak Kübrevî meşayihinin eserlerinde İbn Arabî tesirinin inceleyen bir öğrencim daha var.

R:Türkiye ile ilgili bir tez oldu mu?

H: Hayır.

R: Nakşibendîlikle ilgili bir tez oldu mu?

H: Yok, işin tuhafı şimdiye kadar çalışan bir öğrencim olmadı. Sâdece Abdülganî Nâblusî hakkında bir öğrencim çalıştı ama Nâblusî Nakşibendîliğin yanı sıra birkaç tarîkate daha mensup. Ayrıca Malezyalı bir öğrencim, bir kaç yıl önce, Fars, Türk, Arap ve Malay edebiyatlarında vahdet-i vücud konusunu hazırladı. Amerikalı bir öğrencim de *Tezkiretü'l-evliyâ* hakkında bir tez yapıyor. Edebî bir eser

olarak ele alıyor. En kâbiliyetli öğrencim şu anda o. Şu anda Tacikistan'da. Türkçe öğrenmesi için de zorlayacağım.

R: Türkiye'deki tasavvufî çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

H: Türkiye'deki tasavvuf çalışmalarını olumlu buluyorum. Tezler yayınlanıyor. Zaten böyle olmalı. Sizin elinizde çok kaynak var mâşallah. Türkiye'nin İslamî kültüründe çok derin bir şekilde tasavvufun izleri var.

R: Bir gazetede, bir profesörle röportaj yayınlandı. Eskiden ateist olan bu profesör röportajda diyor ki: Yaptığım çalışmalarda gördüm ki, Osmanlı devleti bir şeriat devleti değil, bir tarikat devletidir.

H: Enteresan bir değerlendirme.

R: Tasavvufî hayatın en diri yaşandığını düşündüğünüz bölgeler nerelerdir?

H: Aslında bu bölge ve ülke meselesi değil bence, çevre meselesi. Mesela ben Türkiye'de rahmetli Mahmud Sami Efendi ve Mehmet Zâhid Efendi ile defalarca görüştüm, sohbetlerinden istifade ettim. Ama acaba bu iki büyük zat Türkiye'yi bütün olarak sizce ne kadar temsil ediyor?

R: Hocam, bu zâtlardan rüyanızda gördüğünüz oldu mu?

H: Yok, görmedim. Rahmetli Sami Efendi'nin ismini ilk defa Bosna ulemasından rahmetli Feyzullah Hacibayriç'ten öğrendim, Türkiye'de araştırmalarım başlama-dan evvel. Herhangi bir rüya söz konusu değil. Ben tarikat ehlini çok severim ama herhangi bir tarıkata intisabım yok. Hiçbir zaman yoktu. Herhalde meşrebim uygun değil.

R: Seyahatlerinizde tanıştığınız sûfîlerle ilgili önemli hâtıralarınız var mı?

H: Amerikalı bir şeyh var, Şâzilî, Şeyh Nuh Keller. Aslında ben Amerika'da şeyhlikten bahseden birine şüphe ile bakarım ama tanıştığım zaman onunla ilgili fikrim tamamen değişti. Onu çok ilim ve takva sahibi olarak gördüm Onunla tanışmamı sağlayan olay epey üzücü idi. Yeğenim Samir yeni ihtidâ etmiş, Müslüman olmuştu. Zaten ailemden tek ihtida eden o oldu. Üç yıl önce Ramazan ayını Şeyh Nuh'un tekkesinde geçirmek için Amman'a gitti, ne var ki hava çok soğuk olduğu için bütün gece sobayı açık bırakmışlar, gaz zehirlenmesi olmuş ve kendisi hanımı iki küçük çocuğu hayatlarını kaybettiler.

R: Allah rahmet eylesin.

H: Şeyh Nuh'un tesirini çok müspet gördüm. Mesela üniversitede bizim Müslüman talebe cemiyetimiz var. Bu cemiyet 2-3 sene öncesine kadar Vahhabiler'in elindeydi, şimdi ise her hafta Şeyh Nuh'un bir talebesi hutbe veriyor ve çok daha iyi faaliyet gösteriyorlar.

R: Türkiye'de medya ve bazı kesimler Bektaşılık ve Mevlevîlik konusuna sempatiyle bakarken, Nakşbendîliğe karşı sert bir tutum sergiliyorlar. Sizce bunun sebebi nedir?

H: Sebebini benden iyi biliyorsunuz. Ehlü'l-beyt edrâ bi-mâ fi'l-beyt (Evin sâhibi, evde olanları daha iyi bilir). Çünkü Nakşîler parantez içinde gerici biliniyorlar. Sebebi bu. Halbuki Mevlevîlik bir nevi folklor gibi oldu. Belki içlerinde gerçek Mevlevî olanlar var, ama dışarıdan folklor gibi gösteriliyor. Bazı Mevlevîler âyinlerini icrâ etmek için ara sıra Amerika'ya da geliyorlar. Bizim üniversiteye de geldiler. Üniversitede bu işlerle sorumlu kişi benden âyinden önce Mevlevîlikle ilgili bir konuşma yapmamı istedi. Ben de dervişlerle tanışmak için onların yanına gittim. Kibleyi gösterdim, isterseniz namaz kılalım, dedim. Cuma namazının kılınacağı yer hakkında bilgi verdim. Ama onlar "yok canım" dediler. Birisi sigarasını içip Hürriyet gazetesi okuyordu. Sonra gûyâ Mevlânâ hazretlerinin neslinden biri ortaya çıktı, saçma sapan şeyler söyledi. Tasavvuf şöyledir, böyledir, biz sıkı ve muhâfazakâr Müslümanlardan değiliz gibi.

Bektaşîliğe gelince, o da Türk ruhunu temsil ediyormuş gibi yüceltiliyor Türkiye'de. Halbuki en az Türk ruhu kadar İran ruhunu da temsil ediyor. Aslında Türk ruhu, İran ruhu, bunları yanlış kullanıyorum ama... Birde Nakşbendîlik tüm İslam aleminde yaygın bir tarikat. Nakşbendîler'in uluslararası temasları da var. Herhalde bu nedenle de tehlikeli bulunuyor.

R: Onbir Eylül sonrasında Batı'da İslam hakkındaki ön yargılı bakışların arttığı söyleniyor. Bu konuda neler söyleyeceksiniz?

H: Aslında önyargılı görüşlerin arttığını söyleyemeyeceğim. Önyargılı görüşler önceden de zaten vardı. Hortladı diyebiliriz. 2-3 gün önce İslam ve ortaçağ Avrupası hakkında bir elime kitap geçti. Peygamber Hazretlerine hakaretler yağdıran bir kitaptan alıntılar vardı baktığım bu kitapta ve bugün Amerika'da cahil papazlardan işittiğimiz şeylerin aynısı vardı. Demek istediğim ortaçağdan bu yana gelen bir fikr-i sâbit var. Batılıların kafasında yanlış, esassız, batıl bir fikr-i sâbit var. Onun için on bir Eylül olaylarının önyargıları arttırdığını pek düşünmüyorum.

Ama Amerika'da yaşayan bir Müslüman olarak farkı hissediyorum.

R: Sizin yaşadığınız bir olay anlatılıyor, fıkra gibi bir olay. Siz bir ticârî taksi durdurmuşsunuz. Taksi şöförü Sih imiş, size: "Korkmayın, benden size zarar gelmez, gelin, ben Müslüman değilim" demiş.

H: Evet. Biliyorsunuz Sihler de sarık takıyor. O yüzden bana öyle dedi. "Hiç korkmayın, ben Müslüman değilim" dedi. Ben de cevap olarak: "Siz merak etmeyin, ben Müslümanım" dedim. Çünkü birkaç câhil Amerikalı, Sih mezhebine bağlı birkaç kişiyi Müslüman sanarak öldürmüşlerdi.

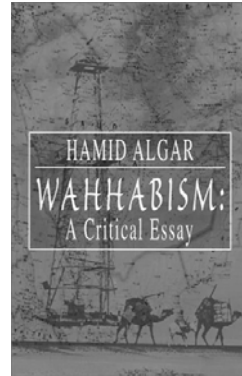
R: Onbir eylül sonrasında Amerika'da Vahhabiler'e karşı tasavvufun tercih edildiği görülüyor, siz ne dersiniz?

H: Evet, ama onların tercih ettiği tasavvuf gerçek ve samimi bir tasavvuf değil. Sahte tasavvuf. Bu sahte tasavvufun temsilcilerine göre, Müslümanın ilk yapması gereken şey Amerika önünde secdeye varmaktır. Aynı fikirde olmayan kişilere de hemen Vahhâbî damgası vuruyorlar.

Ayrıca, son zamanlarda Amerika'da kadın imam meselesi çok konuşuluyor. Biliyorsunuz Amerika'da New York'ta bir kadın cuma namazı imamlığı yaptı. Ve diyor ki: "Bu benim içtihadım, zaten ben Kuran-ı Kerim'de bazı şeyleri yanlış buluyorum ve Kuran bana bir fikir özgürlüğünü veriyor" diye söyleyince İslamî kesim karşı çıkıyor; ve bu sefer de diyor ki: "Bakın bu gerici cahiller bana nasıl karşı çıkıyor", böylece skandal çıkarmaya çalışıyor. Ve kıldırıldığı cuma namazında da kadın erkek herkes karışık duruyor. Aynı safta namaz kılmışlar. Ve tabii bu Müslümanlar arasında yayılmıyor, yayılmayacak, ama bu sahte bir İslam yaratıyor.

Vahhâbîlik konusuna gelince, evet, Vahhâbîliği eleştiren küçük bir kitabım var. Yalnız şunu belirtmek isterim ki, Amerika'da ve Batı'da İslam düşmanlarının iddia ettikleri kadar Vahhabilik yaygın değil. Yani her zaman Batı'nın ve Amerika'nın nazarında iyi Müslüman var, kötü Müslüman var, şimdi kötü Müslüman Vahhabiler, iyi Müslüman ılımlı Müslüman. Mesela İran devrimi zamanında en kötü Müslüman Şiilerdi, şimdi ise Vahhâbîler.

R: "Tasavvuf" dergisinin daha çok tanınması için tavsiyeleriniz var mı?

H: Evet, güzel derginize gelince, tanınması ve istifâde edilmesi için iki tavsiyem var. Birincisi, isteyenlere para karşılığında, aboneyle gönderilsin. Mesela ben abone olmaya hazırım. Üniversite kütüphanelerine girmesi için ücretli olması şart. Yoksa ciddiye alınmaz. Asıl mesele tasavvuf araştırmacılarının çoğunluğunun Türkçe bilmemeleri. Bildiğiniz gibi akademik çevrelerde Arapça Farsça yaygın ama Türkçe önemsenmiyor. Dergideki en seçkin makaleleri İngilizce'ye çevirirseniz iyi olur.

R: Öyle bir niyetimiz var.

H: Arapça, Farsça da hazırlanabilir. Türkçe, dil devrimi sonucunda maalesef öğrenilmesi şart olan İslamî diller arasından çıktı.

R: Amerika'daki "Non-Muslim Naqshbandis" hakkında ne düşünüyorsunuz?

H: Bunlar kimdir, iyi bilmiyorum.

R: Thomas Dahnhardt *Change and Continuity in Indian Sufism* isiminde bir kitap yazdı. Orada anlatılanların Amerika'daki benzerlerini kastediyoruz.

H: Çok garip, İslam olmadan Nakşibendîlik olmaz. *Mektûbât'* ta İmam-ı Rabbânî'nin bir Hindu'ya yazdığı mektup var. Hindu intisap etmek istemiş ama İmam-ı Rabbânî Müslüman olmasının şart olduğunu çok açık bir şekilde söylemiş.

R: Modern dünyada İbn-i Arabî'ye yapılan vurguyu nasıl değerlendiriyorsunuz?

H: Mevlânâ gibi, İbn-i Arabî de son yıllarda mazlûm sûfilerin zümresine girmeye başladı. Nasıl ki Mevlevîlik İslam'la mühim bir ilgisi olmayan bir görüş olarak tanıtıldıysa, İbn-i Arabî'ye de aynı zulüm yapılıyor. Bu, tâbiri câizse daha entelektüel bir düzeyde yapılıyor. Meselâ Ibn Arabi Society'nin çıkardığı dergideki bazı makaleler herhangi bir değerden yoksun. Yani bu makaleleri yazan kişiler ne Arapça biliyorlar, ne de İslamiyet hakkında esaslı bir bilgileri var. Bu bir nevi istismar. İbn-i Arabî'nin anlayamadıkları eserleriyle kendi fikirlerine uygun bir felsefe oluşturmaya çalışıyorlar. Nasıl ki Batı emperyalizmi asırlarca İslam ülkelerini maddî bakımdan istismar ettiyse şimdi de manevî bakımdan istismar ediliyoruz.

R: Yani bu istismarı yapanlar Batılılar mı?

H: Tabii. En başta Batılılar, Müslümanlar da istifade ettikleri için vesile oluyorlar. Mesela İbn-i Arabî'nin Hıristiyanlara ne kadar karşı olduğunu, Konya'ya geldiğinde çanları duyduğunda ne kadar üzüldüğünü söylesek inanmazlar. Çünkü onun meşhur bir şiiri var. Benim dinim aşktır, muhabbettir diyor. Bunu yanlış yo-

rumluyorlar. İstedikleri gibi yorumluyorlar.

R: Batıdaki ihtida hareketlerinde tasavvufun yeri, rolü nedir?

H: Bir derece etkisi var.

R: Hocam, somut bir kaç örnek verseniz ve sizce niçin tasavvufla oluyor, değerlendirir misiniz?

H: En yakın tanıdığım rahmetli yeğenim örneği. Müslüman olduktan sonra kendisine bağlanmak için bir cemiyet arıyordu. Çünkü yeni ihtidâ eden bir kimse kendini çok yalnız hissediyor. Bazıları da şüpheli cemiyetlere katılıyor. Ama eğer şeyh gerçekten bir mürşid-i kâmil ise tam bir uhuvvet oluşuyor. Bir de İslam'ın tüm boyutlarını göstermesi bakımından ihtidâda tarikatların rolü var. Bu bakımdan şeyhin rolü büyük. Sırası gelmişken şunu da söyleyeyim, tarikatlar içinde Nakşibendî tarikatına en çok benzeyeni bence Şâzilî tarikatıdır. Çünkü her iki tarikatta da ilme, şeriata önem veriliyor. Evrada gelince, tabî aralarında farklar var. Semâ var Şâzilî tarikatında, zikir farklı şekilde icrâ ediliyor. Birbirine yakın olmalarından dolayıdır ki, bir toplumda Nakşîlik nerede varsa orada Şâzelîlik yok. Çünkü ihtiyaç kalmıyor. Bir de mesela Halep'te şeyhlerinin silsilesi Şâzelî-Nakşî karışık bir şeyh var.

R:Peki Batılıların ihtidâsı bakımından Şâzilîlik mi ön planda?

H: Yok, hayır. Ben yakından tanıdığım için o örneği verdim size. Tarikatler ihtidâ hareketlerinde ön planda değil Amerika'da, şahısların münferid rolü oluyor. Meselâ bir kişi sûfî kitabı okursa İslam'a karşı ilgisi uyanıyor, ama şahısla tanışıp Müslüman olanların oranı daha az.

R: Sizin de tanıdığınız Yusuf Sâlih isimli Kosovalı bir arkadaşımız var, şimdi Amerika'da doktora yapıyor. Onun doktora sınıf arkadaşı olan bir bayan kendisine "Yusuf! Ben Müslüman olmak istiyorum, ama yalnız kalmaktan korkuyorum. Bana sûfî bir grup bulursan onlarla tanışıp görüşmek ve Müslüman olmak istiyorum" diyor. Belki tasavvufî eserler kanalıyla İslam'la tanışan insanlar İslâmiyet'e daha farklı ve olumlu bakıyorlar.

R: Batı'da ihtidâ edenlerin önce tasavvufun teorisini okuması daha sonra cemaatle uygulamasını görmesi mi söz konusu, yoksa önce cemaatle tanışıp sonra tasavvufun teorisine ulaşmaları mı söz konusu?

H: Böyle genel bir hüküm vermek mümkün değil. Sûfî kitaplarını okuyup da

Müslüman olmak niyetinde olanlar var. Benim ağabeyim İngiltere’de küçük bir kasabada oturuyor. Ona yaptığım bir ziyaret sonrasında başımda takke vardı, trene bindim, yanıma orta yaşlı bir İngiliz geldi oturdu. Takkeme baktı ve: Bu Yahudi takkesi mi? diye sordu. Ben de: Maazallah, Müslüman takkesi, dedim. O: Ben sûfi Müslüman olmak istiyorum, bunun yolu nedir? dedi. Öncelikle kafanızdan sûfi kelimesini çıkaracaksınız, dedim. Çünkü asıl mesele Kuran-ı Kerim ve Peygamber Hazretleri. Bunlara inanırsanız Müslüman olursunuz, ama önceden şart koymayacaksınız. Bunlara ihlasla sarılırsanız, sonra bir şeyh, tarikat aramak belki uygun olur, dedim. Şunu da söylemek isterim, Amerika’da zenci Müslümanlık diye bir hareket var. Bence bir de beyaz Müslümanlık diye de bir hareket var. Hem İngiltere’de hem Amerika’da beyazlar Müslüman oluyorlar ama kendi kültürlerini koruyarak oluyorlar. Meselâ Guenon, Frithjof Schuon ve Martin Lings gibi kişilerin İslamiyet’i kendilerine has bir İslamiyet.

R: Londra’da Pekan Mescidi’nde kalmıştım. Orada Müslüman olanlarla tanıştım. Şeriat-tarikat dengesi güdülmezse tehlike başlıyor. Bazıları sûfi olduğunu söylüyor, Fatıha suresini bilmiyor. Müslüman oldum diyor İslamiyet’i bilmiyor. Dengeyi korumak lazım, önce İslam, sonra tasavvuf.

R: Günümüzdeki tarikatların çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

H: İyi faaliyetler gösteren şahsiyetler var. Ama benim intibâma göre, genel olarak maalesef eski geleneklerin taklidinden ibâret. Yani dış şekiller güzelce riayet ediliyor ama eski ruh yok. Bunu Türkiye için söylemiyorum. Bir kaç sene evvel İran’da Kürtlerin yaşadığı Senendec bölgesine gittim. Bütün halk güyâ ya Kâdirî ya Nakşî, tekkelere gidiyorlar, zikir yapıyor, ama çıktıklarında yaptıkları zikirin üzerinde derin bir tesir bıraktığını hissetmiyorum. Sanki bir eğlence yerinden çıkıyorlarmış gibi. Hatta bir tekkede aynı sinemadaki seanslar gibi “Bu sabah Kâdirî seansımız var, öğle yemeğinden sonra teşrif ederseniz bir de Nakşî seansımız var.” deniliyor.

R: Bosna’da’ki Müceddidî-Nakşîler’in İmâm-ı Rabbânî’den, onun *Mektûbât*’ından ve diğer risâlelerinden haberdâr olmadığını söylediniz. Bu çok ilginç ve acı bir şey. Bir kültür kopukluğu var. Bunu gidermek için ne yapmak lazım. Eserlerin o dillere tercüme edilmesi lazım herhalde değil mi?

H: Evet. Çünkü Bosna’da Arapça az da olsa bilen varsa, Farsça ve Türkçe bilen hemen hemen yok. Tek yaptıkları şey, zikirden sonra çay kahve içerken kendi şeyh-

lerinin ilâhilerini okumak.

R: Türkiye daha şanslı bu konuda değil mi? Çünkü arkasında Osmanlı kültürü var. *Reşahât*'ın, *Mektûbât*'ın ve diğer bazı tasavvufî eserlerin hem Osmanlıca, hem Türkçe tercümeleri mevcut.

H: Evet. Türkiye, onca tahrîbâta rağmen, o bakımdan çok daha iyi durumda.

R: Şark İslâm klasiklerini devlet tercüme ettirdi. Mevlânâ'nın, Attâr'ın, Câmî'nin eserlerini Millî Eğitim Bakanlığı bastı ve bu sâyede fazla kültür kopukluğu olmadı.

R: Bizim burada söylemek istediğimiz bir husus var. Vahhâbîlerle ve Sûfî gelenek çatışıyor çoğu yerde. Ama ben Selefîlik yani Vahhâbîliği de bir tarikat hareketi gibi algılamak istiyorum. Yapısı itibariyle başlarında bir şeyh yok. Bulgaristan'daydık, bir bölgede Vahhâbîlik yayılma göstermiş. Bulgaristan hükümeti de Müslümanları bölmek için onları destekliyor. Bir yandan da Abdülaziz Dihlevî hareketi Hindistan'da İngilizlerle savaşırken Vahhâbîler'le birlikte bir koordinasyona girmişler, bir yardımlaşma var. Bunun başka örnekleri de var. Bu durum ilgimizi çekiyor. Yine İbrahim Kûrânî hareketi var. Kendisi Mekke'ye gidip gelirken Malezyalı Müslümanları etkiliyor ve Hollanda sömürgeciliğine karşı bir mücâdele başlatıyor. Orada ileri sürdüğü fikirlerle bugünkü modernistleri etkiliyor. İbrahim Kûrânî bir Kâdirî ve Nakşî şeyhi kendisi. Yani hem Selefîlerle beraber bir işbirliği var, hem de modernistlere ebelik yapabilecek sûfîler çıkmış. Bunları nasıl değerlendiriyorsunuz?

H: Evet. Bütün şahısları ve hareketleri birbirinden net bir şekilde ayırmak mümkün olmaz. Mesela rahmetli Hasan el-Bennâ, İhvân-ı Müslimîn hareketinin kurucusudur. Kendisi sûfî idi. İhvân-ı Müslimîn için çizdiği programa koyduğu ilk cümle "Bizim hareketimiz "Sûfî" ve "Selefî" bir harekettir." idi. Sûfîlik ve selefîlik, ikisi bir arada. Sonra tabi değişti, tasavvufa karşı bir hareket oldu.

R: Bir de Libya'da Senûsî hareketi var. Kuzey Afrika'da İtalyanlara karşı verilmiş anti-emperyalist bir mücâdele söz konusu. Bu sûfî hareketi Orta Afrika'ya kadar inmiş ve halkın Müslümanlaşmasına sebep olmuştur. İlmi yönü olan ciddî bir hareketti. Herkes hâfız oluyor, herkes on tane ağaç dikmek, onlara bakmak zorunda, çöllerdeki kuyulara dervişler tayin ediliyor, o kuyununun âtil kalmasını önlemek için. Çölde belli yerlere zâviyeler açılıyor. Yani ciddî hizmetler veriliyor. Bu hareketlerin yapısı içerisinde tasavvufta bir dinamiklik var. Mehdî hareketi var, Müridizm hareketi var, Ferâizî hareketi var, Fansurî hareketi var. Emperyalizm

önünde ezilen İslam milletlerinin yeni bir dirilişini mutasavvıflar organize edip daha kolay ortaya çıkarmışlar.

H: Ama maalesef, bazı tarikat mensuplarının istismarcılarla yani emperyalistlerle işbirliği yaptığını da görüyoruz. Evet, Kâdirîler Cezâyir’de Fransızlar’a karşı uzun yıllar millî mücadele verdiler. Ama Ticânîler, Kâdirîler’e karşı oldukları için Fransızlar’la işbirliği yaptılar.

R: Günümüz dünyası için, Türk aile hayatına tasavvufî değerlerimiz nasıl pozitif katkılar sağlıyor, diye bir tez konusu verdik. Uçsuz bucaksız bir şey çıktı ortaya. İnsan-ı kâmil dediğimiz kavram tasavvufta idolleşmiş bir kavram. Hepimiz İnsan-ı kâmil olmaya, Muhammedleşmeye (s) çalışıyoruz. Bu güzel bir şey tabîi. Bu evrensel açıdan ne ifade eder sizce? Mesela bir Hindu için ne ifade eder, bir Hıristiyan için ne ifade eder? Burada dinler üstü bir olayla karşılaşılıyor sanki. Yani imandan daha ötesi var. İslamiyet’in ruhu diyoruz biz buna, o söz konusu. Bizim tasavvuf düşmanı, öğretim üyesi bir arkadaşımız vardı. Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sinin bir cildini okudu. Okuduktan sonra: “Mevlânâ Kur’ân’ı anlamış bir adam”, dedi. “Mesnevî Kur’ân’ın özüdür” dedi. Tasavvuf günümüz insanına çıkış yolu olarak ne verebilir sizce?

H: Tasavvuf terimi çok geniş bir terim. Folklorla yakın, felsefeye yakın unsurları var. Şeriata bağlı kalan tarikatlar var. Şeriati ihmal eden tarikatlar var. Bu nedenle tasavvufu bir mezhep olarak değerlendirmek yanlış oluyor. İçinde günümüz insanına faydalı bir yön olursa bunu büyük bir dikkatle seçmek lazım. Bence asıl mesele tasavvuf ve tarikat, Kuranı Kerim’in, sünnet-i nebeviyyenin gerçeklerini söylese bir değeri var, yoksa tasavvufun da bir değeri kalmaz.

R: Tabîi doğru, referans Kuran ve sünnet olmalı. Bir de Batılı entelektüel Müslümanlar hakkında ne düşünüyorsunuz?

H: Onlar hakkında biraz önce bahsettim. Beyaz Müslümanlar yani kendi kültürlerinden çıkmadan ve Müslümanlarla bir dayanışmaya girmeden Müslümanlığı bir nevi felsefeye çevirmeye çalışanlar var. Maalesef Müslüman ülkelerde Batı hayranlığı o kadar ileri gitmiş ki, o tür insanların kitapları tercih ediliyor. Zaten bir batılı Müslüman olduysa bu güzel bir şey ama o kadar. Çünkü kazanan o oldu, İslâm ümmeti değil.

R: Hocam 19.yy’da bir Cedîcilik hareketi var Asya’da. Meselâ Kazan’da, Buhâra’da. Bunların Kursâvî ve Mercânî gibi önde gelen liderlerine bakıyoruz, bunlar

aynı zamanda Nakşbendî-Müceddidî şeyhi. Ancak bu hareket bir iki kuşak sonra tasavvuftan biraz uzaklaşıyor ve Selefilige meylediyor. Kurucularının sûfi olup, onlardan bir iki kuşak sonra tasavvuftan uzaklaşmaları garip bir durum değil mi?

H: Bazı şahıslar uzaklaşmışlar, ama tamamen uzaklaşmış değiller. Meselâ Rızâeddin Fahreddin Nakşî idi. Hakkında makâle yazdığım Şeyh Zeynullah Rasulev de Nakşî idi.

R: O makâleniz Türkçe'ye tercüme edildi.

H: Öyle mi?

R: Prof. Ethem Cebecioğlu hocamız çevirdi. Onun *İmâm-ı Rabbânî* isimli kitabının sonunda yayınlandı.

H: O zaman, size teşekkür ediyorum.

R: Tercüme için izin almadık, ama?

H: Şimdi size izin veriyorum. O makâle Rusça'ya da tercüme edildi. Sonra Ufa'dan bir Müslüman bana mektup gönderdi. Diyor ki, "Zeynullah Zasulev'in silsilesi günümüze kadar devam ediyor". Sovyetler'in bütün baskılarına rağmen devam ediyormuş. Oraya gidip araştırmak lâzım.

R: Hasan Kâmil bey hocamız Kazan'a gittiğinde ona da bazı silsilenâmeler göstermişler. Az da olsa devâm ettiği anlaşılıyor.

R: Hocam! Onlarca tasavvuf tanımı var, bir de sizden tasavvufun tanımını alabilir miyiz?

H: Benim haddime düşmez ama bence tasavvuf İslâmiyet'in aynısıdır. Tasavvuf, pratikte Kur'ân-ı Kerîm'i Hz. Muhammed gibi yaşamak için yollar, vesîleler mecmuasıdır, diyebiliriz. Tarâiku'l-hakâik bi-adedi enfâsi'l-halâik (Allah'a giden hakikat yolları, mahlûkâtın nefesleri sayısındadır).

R: Hindistan-Pâkistan bölgesinde tanıdığımız sûfiler ya da tasavvuf akademisyenleri var mı?

H: Ârif Nevşâhî'den başka hayır.

R: Ebu'l-Hasan Nedvî vardı.

H: Evet, ama o vefat etti ve tasavvuf akademisyeni değildi.

R: Ebu'l-Hasan Zeyd Fârûkî isminde bir zât varmış, 1993'te vefat etmiş.

H: Evet, o Delhi’de Müceddidî şeyhi idi. Tanıştım. Bir de Karaçi’de Zevvâr Hüseyin Şah isminde bir şeyhle tanıştım. Hayli kitabı var Urduca. Afganistan’da da birkaç Müceddidî ile tanıştım. Yani İmam-ı Rabbânî’nin neslinden olan kişilerle.

R: Hocam! Verdiğiniz bilgiler için “Tasavvuf” dergisi adına size çok teşekkür ederiz.